

İbrahim Tali Öngören (1875-1952)

Askerî tabip, diplomat, siyaset ve devlet adamı.

Diyarbakır, İstanbul ve Elazığ milletvekillerinden olan İbrahim Tali Bey, 1875 yılında İstanbul'da doğdu. Babası Yusuf Tali Paşa, annesi Fatma Rasime hanımdır.

İlk ve orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamlayan İbrahim Tali Bey, 1893'ün mart ayında Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'den mezun oldu. 27 Mart'ta kendisine yüzbaşılık rütbesi tevcih edildi. Bu dönemde tıbbiyeden mezun olan askeri hekimler gibi o da kıta görevine gitmeden Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde staj yaptı. Daha sonra, 1739'da açılan ve ilk Türk askeri okullarından biri olan Humbaracı Okulu Hastanesine tayin oldu.

Mekteb-i Tıbbiye ve Seriyat-ı Hariciye Hastanesi ile hususi hastanelerde "emraz-ı cerrahiye'yi" (genel cerrahi) takip ve tahsil etti. 1898'de Mekteb-i Tıbbiye seriyat-ı hariciyesinde sınava girerek "operatör" unvanı aldı. İtfaiye 4. Taburu ve Haydarpaşa Hastanelerinde görevlendirildi. 1899'da kolağalığına terfi edildi.

1909 sonunda binbaşılığa yükselen İbrahim Tali Bey, Hudeyde Hastanesi operatörlüğüne atandı. Kısa bir süre sonra aynı hastanenin sertabipliğine ve bir sene sonra da 40. Hudeyde Fırkası sertabipliğine getirildi. 2 yıl üç ay devam eden bu görevi esnasında askeri harekât neticesinde ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklarla mücadele için San'a ve Kevkeban gibi bölgelerde çalıştı.

Zorunlu hizmetinin tamamlanması üzerine 1911'in ekiminde İstanbul'a alındı. Bu sıralarda devam eden Trablusgarp harbine katılmak üzere Mısır üzerinden Bingazi'ye geçti. Burada kumandanlık vazifesi gören Enver Bey tarafından "Kolordu Sertabipliği" rütbesiyle Bingazi Havalisi Kuvvetleri Sıhhiye Reisi olarak tayin edildi. Görevi nedeniyle uzun yıllar beraber çalışacağı Mustafa Kemal ile tanıştı. İbrahim Tali Bey anılarında bu olayı şu cümlelerle anlatmaktadır:

...Bir gün sonra bir kılavuz alarak kendisini ziyarete gittim. Yâveri ile haber gönderdim. Yaver : 'Kumandan Bey rahatsız, yataktadır; sizi öyle kabul edecek; kusura bakmamanızı rica ediyor' diyerek beni mahrutî bir çadıra götürdü. Mustafa Kemal Bey portatif karyolasında oturuyor. Eşyası bir seyyar masa ve iki seyyar sandalye, yere serilmiş bir kurt derisinden ibaret! Kumandan Bey'in bir gözünde kan var. Sık nefes alıyor. Elini sıkarken biraz da ateşli olduğunu hissettim. Kendimi takdim ettim ve hemen ateşini ölçmeye davrandım. O bana:

-Hoş geldiniz, nereden geliyorsunuz, seyahat nasıl geçti? diye soruyor, ben de kendisine:

-Ne vakitten beri rahatsızsınız? Neden geride, Mısır'dan gelmiş olan Kızılay Hastanesi'nde istirahat etmiyorsunuz? gibi sualler soruyorum.

...Atatürk 'ü böyle bir vaziyette tanıdım. O'nu daha sonraları da, hastalık günleri dâhil bütün ömrünü milletin hizmetine vakfeder olarak gördüm. Mustafa Kemal Bey'i ancak orada bulunan arkadaşların ısrarı ve Enver Bey'in müdahalesiyle hastaneye götürbildim....kıymetli göz hekimi Münir'in ihtimamı ve hastane hekimlerinin himmeti ile on beş yirmi gün zarfında Mustafa Kemal Bey iyileşerek Derne Kumandanlığını ele aldı.

9 ay bu görevde kaldı. 1912 Ağustos'unda sol kolundan rahatsızlanarak tedavi amacıyla önce Mısır'a ardından İstanbul'a geldi ve 2 ay boyunca tedavi gördü.

Balkan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ilan edilen seferberliğe iştirak ederek Samsun Redif Fırkası Sıhhiye Bölüğü

sertabipliğine tayin oldu. Fırka ile Çangıra ve Çatalca savaşlarına katıldı. 3 Aralık 1912’de imzalanan birinci mütareke sonrasında bölgeye çekilen Mürettep 10.Kolordu sertabipliğinde ve sonradan Sol Cenah sertabibi olarak Edirne ileri harekâtında bulundu.

Mütareke sonrasında Sıhhiye Dairesi 4.İstatistik ve Neşriyat şubesine tayin oldu.1913 Ekim’inde kolağalığına (yarbay) terfi etti. 11. Kolordu merkezi olan Van’da ve 5. Kolordu merkezi olan Ankara ve Kayseri’de lekeli tifo ve hummayı racia mücadelesine memur edildi ve 1914 başlarına kadar bu bölgelerde inceleme gezilerinde bulundu.

1914 Seferberliğinde Sıhhiye Dairesi Reis Vekâletine, savaş ilanı sonrasında da 3.Ordu Sıhhiye Riyaseti Vekâletine tayin edilerek 5 ay kadar bu görevde kaldı.1915 Haziran’ında miralaylığa terfi edilerek İkinci Ordu Sıhhiye Riyasetine getirildi, Çanakkale ve Seddülbahir’de bulundu.

Burada yolları bir kez daha Mustafa Kemal’le birleşti. Bu konuda hatıralarında şu bilgileri vermektedir:

“Mustafa Kemal Bey, Anafarta’nın son günlerini görmedi. Çünkü göğsünden hasta idi. Hekimler İstanbul’da tedavi edilmesinde ısrar ediyorlardı. O sıralarda kendisinden ayrı düşmüştük. Bizim ordu Seddülbahir’den değiştirilmiş, ihtiyatta bulunuyordu. Ziyaret kastıyla karargâhına gittim. Ve kendisini ciddî surette hasta buldum. Arkadaşlarla birlikte ısrarımız üzerine teklifimizi kabul etti. Bir kaç gün sonra karargâhımızdan geçen Anafartalar müdafaasının yaratıcısını çok rahatsız bir hâlde gördüm ve çok üzüldüm. Millet için bir talih eseri olarak Mustafa Kemal Bey’in hastalığı uzun sürmedi. Birkaç ay istirahatten sonra Şark’ta bir Kolordu Kumandanı olarak vazife aldı. Bitlis’in istirdadında ve 1917 Ağustosunda yapılan büyük Rus taarruzunda kolordusu ile İkinci Ordu’nun muvaffakiyetinde başlıca amil olmuştu.”

Daha sonra 2.Ordu ile birlikte Diyarbakır’a gönderilen Dr. İbrahim Tali Bey, ordu karargâhının Kafkas Ordusu Müfettişliği adını almasıyla Sıhhiye Müfettişliğine getirildi. Karargâhın lağvedilmesi üzerine İstanbul’a döndü. Bu sırada Almanya’da bulunan Osmanlı ordusuna mensup hasta ve yaralı subay ve askerlerin sıhhi durumlarını incelemekle görevlendirildi. Bu sırada iki defa toplanan “Emraz-ı Sâriye ve Cerrahi” kongrelerinde bazı arkadaşlarıyla beraber ordu sıhhiyesini temsil etti.

Mart 1918’de Yıldırım Orduları Grubu Sıhhiye Müfettişliğine tayin edildi ve Mütarekeye kadar da bu görevde kaldı. İstanbul’a dönüşünde Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesine II. Reis olarak tayin edilmekle birlikte 3 ay kadar hasta olan Reis-i evvel İbrahim Paşa’ya vekâlet etti. Bu sıralarda Mustafa Kemal’in Anadolu’ya geçme hazırlık çalışmalarına katıldı. İbrahim Tali Bey o günler hakkında şu açıklamalarda bulunmaktadır;

“...İstanbul ’da Mustafa Kemal Paşa’yı kulağından rahatsız buldum. Bu defa Paşa çok üzüntülü idi... İstanbul durulmaz ve yaşanmaz bir hâlde olduğundan taşraya, uzak yakın neresi olursa gitmek niyetinde idim. Bir defa Paşa’ya danışayım dedim. Kendisini ziyaretimde ahvâlin her gün daha fenalaşmasından çok mustarip bir hâlde buldum. Kulağı da henüz iyileşmemişti...”

Hemen her gün daireden çıktıktan sonra Mustafa Kemal Paşa’yı ziyaret ediyordum. Memleketin içinde bulunduğu şartlar yüzünden her gün endişesinin artmakta olduğunu görüyordum. Ben de çok sıkıntıda idim. On, on beş günde bir değişen Harbiye Nâzırlarına meram anlatmakta güçlük çekiyordum...

Bir gün Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye’de ikinci reis olan zat iyi bir haberle yanıma geldi ve Erzurum ’da Dokuzuncu Ordu Müfettişliği kurulacağını söyledi. Akşama kendisine arz ettim. ‘Ben de bugünlerde böyle bir haber bekliyordum. Acaba

iş ne safhada?’ diye sordu. ‘Bu iş sizin uhdenize verilecek’ dedim. Çok memnun oldu. Hakikaten az zamanda teşkilât yapıldı. Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi tayin edildi... Hâlbuki tamamıyla iyileşmemiştir. İzmir işgalinin ertesi günü, 16 Mayıs 1919’da, Bandırma Vapurunu ile İstanbul ’dan ayrıldık...”

9.Ordu Sağlık Müfettişliğine atanarak 19 Mayıs’ta Mustafa Kemal’le Samsun’a çıkanlar arasında yer aldı. Merzifon’da yaptığı çalışmalarla Milli Mücadelenin örgütlenmesine katkıda bulundu. Mustafa Kemal Paşa, Amasya’ya vardığı zaman, Dr. İbrahim Tali Bey’i, uygun bir ortamın hazırlanması ve kamuoyu oluşturması için Sivas’a gönderdi. İbrahim Tali Bey, ilk olarak Vali Reşit Paşa’yı ziyareti sırasında, Mustafa Kemal Paşa’nın amaçlarından, yeteneklerinden ve önderlik niteliklerinden söz ederek doyurucu açıklamalarda bulundu.

Mustafa Kemal’le 3 Temmuz’da Erzurum’a gelen İbrahim Tali Bey, burada çalışmalara katkıda bulundu. Kongre sonrasında Erzurum’da kalması uygun bulunarak XV. Kolordu’nun Sıhhiye Reisliği Vekâletine atandı.

Son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Kastamonu vilayetinden aday gösterilmekle birlikte seçimi kazanamadı.

İbrahim Tali Bey, Haziran 1920’de Ermenistan harekâtı nedeniyle kurulan Şark Cephesi Sağlık Başkanlığına getirildi. Moskova’ya gönderilen ilk Türk heyetine siyasi müşavir olarak katıldı. Heyet başkanlarının yurda dönmeleri üzerine mümessil sıfatıyla 1921 Mart’ına kadar Moskova’da kaldı. Bakü’de toplanan Şark Milletleri Kongresi’nde Ankara’yi temsil etti ve hazırladığı bildiri okundu. Bakü sonrasında yeniden Moskova’ya dönen İbrahim Tali Bey, Sovyetlerin Milli Mücadeleye yapacakları yardımların hazırlanmasında çaba sarf etti ve Ali Fuat Paşa’nın büyükelçi olarak Moskova’ya gitmesi üzerine 26 Şubat’ta buradan ayrılarak yaklaşık bir ay sonra Sarıkamış’a, karargâhına döndü.

1921 Mayıs ayında Ankara’ya gelen İbrahim Tali Bey Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti Sıhhiye Dairesi Reisliğine atandı. Burada yaklaşık 7 ay boyunca fiili görev yaparak cepheye inceleme gezilerine çıktı.

6 Kasım 1921’de Batum Başkonsolosluğuna memur edildi ve 1 Aralık 1921’de de vazifesine resmen başladı. Bu sıralarda, Ruslardan alınan silah ve mühimmatı Şark Cephesi Kumandanlığına teslim etmek üzere ve serbest bırakılan savaş esirleri ile birlikte 10 Aralık’ta Kars’a gitmiş, ardından da Sarıkamış’a geçerek, Kazım Karabekir Paşa ile görüşmelerinde, özellikle Kafkasya’da ve Rusya’da bulunan İttihatçı liderler ve onların faaliyetleri hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Ekim 1923’te getirildiği Hariciye Nezareti Siyasî Müşaviri olarak, 1924 başlarında Batı Trakya’da görevlendirildi ve buradaki sorunların çözümü için çalıştı.

1924 Mayıs ayında “Fevkalâde Murahhas ve Ortaelçi” unvanıyla Varşova’da Türkiye’nin ilk büyükelçisi olarak göreve getirildi. Bu görevi esnasında Litvanya ve Letonya ile yapılan dostluk anlaşmaları müzakerelerini yürüttü. Görevde bulunduğu sıralarda TBMM tarafından İstiklal Madalyası ve takdirname ile ödüllendirildi.

TBMM’nin İkinci Dönemi (11.8.1923-31.10.1927) içinde Diyarbakır milletvekili seçilen İbrahim Tali Bey, bir buçuk yıl kadar CHP’nin İstanbul ve Trakya teşkilâtının müfettişliğini yapmıştır.1926 Şubat ayında İbrahim Tali Bey hizmet süresi tamamlandığından ve milletvekili seçildiğinden askerlikten istifa ederek emekli olmuştur.

11.12.1927 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile merkezi Diyarbakır olmak üzere Birinci Umumî Müfettişlik kurulduğundan, İbrahim Tali Bey bu göreve tayin edildi. 28.12.1927 tarihinde milletvekilliğinden istifa ederek Ocak 1928’de yeni görevine başladı.

İbrahim Talî Bey, genel müfettişlik görevinde 5 yıl kaldı. Müfettişlik bölgesi içinde yaptığı idari, zirai, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlardaki etkin çalışmalarından çok yararlı sonuçlar almıştır. Bu süre içinde Diyarbakır şehri, müfettişlik merkezi olarak imar gördüğü gibi, bütün müfettişlik bölgesinde yolların, okulların yapılmasına önderlik etti. Peş peşe yaşanan isyanlarla sarsılan devlet otoritesinin yeniden tesisinde, emniyet ve asayişin her yerde egemen olmasında önemli rol üstlendi. Zaman zaman baş gösteren olaylar karşısında İbrahim Tali Bey'in uyguladığı yöntem, baskı ve şiddete başvurmaktan daha çok, sevgi ve şefkatle davranmak oldu.

Birinci Genel Müfettişlik, aynı zamanda değerli yöneticiler yetiştiren bir idare okulu niteliği kazandı. Haşim İşcan, Şükrü Sökmensüer, Osman Şahinbaş, Hulûsi Devrimer gibi yöneticiler bu okuldan mezun oldular. Dr. İbrahim Talî Bey, 1932 yılında İstanbul milletvekilliğine seçildiğinden Diyarbakır'dan ayrıldı.

Dördüncü Dönem (4.5.1931 -28.2.1935) içinde İstanbul milletvekili seçildi ise de, dönem bitmeden, Trakya'da kurulan İkinci Umumî Müfettişlik görevine atandığından 26.4.1934 tarihinde milletvekilliğinden ayrıldı.

1934 yılında Trakya Umûmî Müfettişi olarak atanmadan kısa bir süre önce, Trakya'da dört haftalık bir inceleme gezisi yapmış, parti ve hükümet makamlarına yazdığı 90 sayfalık raporda izlenimlerini ifade etmişti. Raporunda bölgenin nüfus yapısından ekonomik durumuna, münferit tarım kültürlerinden askeri tehdiye, Müslüman nüfusun milis ve köy korucusu olarak silahlandırılmalarına kadar pek çok konuyu ele almıştır.

İbrahim Tali Öngören müfettişlik bölgesinde en önemli sorun olarak gördüğü göçmenlerin iskânı başta olmak üzere bayındırlık, eğitim ve sosyo-kültürel faaliyetler bir bütünlük içerisinde ve başarılı bir şekilde yürütülmüştür.

1935 yılbaşı gecesi kendisine Mustafa Kemal Atatürk tarafından "Öngören" soyadı verilmiş ve bu tarihten itibaren soyadını kullanmaya başlamıştır. 1935 Haziran'ında ağır bir hastalık geçiren İbrahim Tali Bey tedavisinin uzun süreceğinden ve istirahat gerektiğinden Trakya Umum Müfettişliği görevinden istifa etti. 1936 Mart'ında tekrar Diyarbakır milletvekili seçilen Öngören 3. Defa TBMM'ye girdi. VI. ve VII. Dönemlerde de aynı seçim bölgesinden; VIII. Dönemde ise Elazığ'dan milletvekili seçildi ve bu görevi vefat ettiği 2 Ocak 1952 tarihine kadar aralıksız sürdürdü.

Türkiye'nin içinde bulunduğu zor dönemlerde zor görevlerin başında bulunan İbrahim Tali Bey, TBMM'de milletvekili olarak bulunduğu dönemlerde Dışişleri ve Teşkilat-ı Esasiye komisyonlarında görev aldı.

Sadık ERDAŞ

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri ve Resmî Yayınlar.

ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi** - TBMM - II. Dönem 1923-1927, Cilt III, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:3, Ankara 1995, s.248-250.

TBMM Albümü 1920-199, Ankara 1994.

TBMM Arşivi, Dönem Aralığı; 1-11, Sicil No;489, Arşiv No;5.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi,

Fon Kodu; 30.11.1.0, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, Kutu;2, Gömlek; 7,Sıra;5, Tarih: 16.12.1923.

Fon Kodu; 30.11.1.0, Bakanlıklararası Tayin Daire Başkanlığı, Kutu;21, Gömlek; 5, Sıra; 4,Tarih: 06.22.1926.

Fon Kodu; 30.18.1.1, Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928),Kutu;9,Gömlek; 24, Sıra;18, Tarih: 03.05.1924.

Fon Kodu; 30.18.1.2, Kararlar Daire Başkanlığı(1928-), Kutu;43, Gömlek; 15,Sıra;7, Tarih: 18.03.1934.

Fon Kodu; 30.10.0.0/Muamelat Genel Müdürlüğü, Kutu;194, Gömlek; 330,Sıra; 10, Dosya Ek;237, Tarih: 01.08.1925.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi

Kitap ve Makaleler

AKÜNAL, Dünder, “Belge ve Resimlerle Dr. İbrahim Tali Öngören”, **Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi**, S 40,Nisan 1987, s.22-25.

ALDAN, Mehmet, “Mülki İdarede İz Bırakanlar 7. İbrahim Tali Öngören”, **Türk İdare Dergisi**, Yıl 64, S 396, Eylül 1992, s.195-206.

AYDOĞAN, Erdal, ORTAK, Şaban, **Dr. İbrahim Tali Bey’in Günlüğü**, İstanbul 2000.

AYDOĞAN, Erdal, **Türk Siyasi Hayatında Dr. İbrahim Tali; Mustafa Kemal’le Trablusgarp’tan Cumhuriyete**, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.

BURGAÇ, Murat, **Trakya Raporu (1934). Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey’in Gözünden 1930’lu Yıllarda Trakya**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2017.

KOÇAK, Cemil, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

PEKESEN, Berna, “Umumi Müfettiş İbrahim Tali Öngören: Müfettişlik İcraatları ve 1934 Trakya Teftiş Gezisi Raporu”, **Tarih ve Toplum**, Yeni Yaklaşımlar, S 7, Bahar Yaz 2008, s.145-179.

ŞİMŞİR, Bilal, “Cumhuriyetin İlk Çeyrek Yüzyılında Türk Diplomatik Temsilcilikleri ve Temsilcileri (1920-1950)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXII, S 64-65-66, Mart-Temmuz-Kasım 2006, s.15-89.

TEVETOĞLU, Fethi, **Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara 1987.

Yakınlarından Hatıralar, Sel Yayınları, İstanbul 1955.

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim-tali-ongoren-1875-1952/?pdf=3590> adresinden erişilmiştir